

פרשת ויחי¹

סוד הגאולה הכפולה

ויפול יוסף על פני אביו

"וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל פְּנֵי אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רַגְלֵי אֱלֹהִים הֵם וַיִּגְדַּל יוֹסֵף מִכָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַיִּבְרַךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר אֵלָיו מִי כָמוֹךָ וַיִּשְׁק לוֹ – וַיִּשְׁק לוֹ – נְשִׁיקָה שֶׁל פְּרִידָה" (פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) בראשית נ, א).

הנצי"ב מצביע על אירוע מיוחד שהתרחש ברגעיו האחרונים של יעקב, בהם נפל יוסף על פניו ושמע את לחישתו האחרונה של אביו:

"הנראה שהיה יוסף עומד ברגע אחרון של חיי יעקב סמוך לו. ויעקב היה נדבר עמו בחשאי. והיינו שכתוב להלן שאמר יוסף לשבטים ואלהים פקד יפקד אתכם. וידוע שהיא סימני גאולה. ומאין ידע יוסף יותר מהם אלא כך קבל מאביו מה שלא שמעו ברגע האחרון שהיה שפע רוח הקודש עמו כנר המבהיק לפני גמר הסתלקותו. ובעמדו אצלו הרכין והביט על שפתי אביו הגווע, ע"כ נפל הוא על פניו יותר מכל הבנים" (ג, א).

דבריו האחרונים של יעקב הם אותם הדברים שאמר יוסף לאחיו לפני מותו: "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנִי כִּי מָת וְאֵלֹהִים פָּקְדוּ יְפָקְדוּ אֶתְכֶם וְהִעֲלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב". את המילים ששמע יוסף מיעקב עת עלה לגנזי מרומים, הוא מוסר הלאה ברגעיו האחרונים – "פָּקְדוּ יְפָקְדוּ". זו הצוואה שמשאיר יעקב לבניו באמצעותו של יוסף.

לשון הגאולה

בהמשך עוד יישמעו סימני גאולה אלה מפי משה ואהרן: "פָּקְדוּ פְּקֻדֹתַי אֶתְכֶם וְאֵת הַעֲשׂוֹי לְכֶם בְּמִצְרַיִם" (שמות ג, טז), "וַיֹּאמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקְדוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ד, לא). "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבַּע הַשָּׁבִיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקְדוּ יְפָקְדוּ אֶת לְהַיִּים אֶתְכֶם וְהִעֲלִיתֶם אֶת עֲצָמוֹתַי מִזֶּה אֶתְכֶם" (יג, ט). חז"ל מעצימים את מטבע לשון זו ומצביעים עליו כלשון שהועברה במסורת דרכה ייבחנו כל מי שיבקש לגאול את ישראל האם גואל אמת הוא.

¹ קורא ולומד יקר ,

מצ"ב שיחה שניתנה על ידי הרב קשתיאל, ראש הישיבה לבוגרי צבא ב"בני דוד".

אי"ה בפרשת בראשית בשנה הבאה, יצא לאור ספר פרשת שבוע על חומש בראשית עם שיחות שניתנו על ידי הרב קשתיאל בישיבה לבוגרי צבא.

העלות של הוצאת ספר גבוהות במיוחד וטרם הצלחנו לגייס את כל הסכום הדרוש.

ישנה אפשרות להקדשת שיחות בספר.

אשמח לשמוע הערות והארות על השיחות למייל: li_g2@walla.co.il – לירן.

"סימן זה היה מסור בידם מימות אברהם ויצחק, ויעקב מסר ליוסף ואמר להם כל גואל שיבא ויאמר לכם פקד פקדתי הוא הגואל של אמת כיון שבא משה ואמר פקד פקדתי מיד ויאמן העם" (תנחומא שמות כד).

"וישמעו כי פקד ה', על השמועה האמינו ולא על ראיית האותות, ובמה האמינו על סימן הפקידה שאמר להם שכך היה מסורת בידם מיעקב שיעקב מסר את הסוד ליוסף ויוסף לאחיו ואשר בן יעקב מסר את הסוד לשרה בתו ועדיין היתה היא קיימת וכך אמר לה כל גואל שיבא ויאמר לבני פקוד פקדתי אתכם הוא גואל של אמת" (שמות רבה ה, יג).

"ויעקב מסר סוד הגאולה ליוסף, שנ' וא-להים פקוד יפקוד אתכם ויוסף בנו מסר סוד הגאולה לאחיו ואמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם, ואשר מסר סוד הגאולה לשרה בתו, וכשבאו משה ואהרן אצל זקני ישראל ועשו האותות לעיניהם הלכו אצל שרה בת אשר אמרו לה בא אדם אחד אצלנו ועשה אותות לעינינו כך וכך, אמרה להם אין באותו ממש, אמרו לה והרי אמר פקוד יפקוד א-להים אתכם, אמרה להם הוא האיש העתיד לגאול את ישראל ממצרים, שכן שמעתי מאבא" (פרקי דרבי אליעזר "חורב" מז).

המעבר מספר בראשית לספר שמות הותיר חלל עצום בחסרונם של האבות אשר עלול להתפרש כנתק ממורשתם, אולם צמד המילים 'פקד יפקוד' מותח קו של המשכיות בין האבות לבנים, בין ספר בראשית לספר שמות.

בין גאולה לתמורה

מה יש בצמד המילים האלו שיוצר תקווה, מה מיוחד בהם שדווקא באמצעותם תבוא הגאולה.

בכלל, מה המשמעות של השימוש בשורש פקד. היה אפשר להשתמש במילים אחרות המביעות את אותו הרעיון כדוגמת יושיע ויזכור. המהר"ל (גבורות ה' כו) מאריך לבאר את לשון הפקידה.

"כי ישראל נגאלו במידה עליונה מאוד, שזאת המידה כוללת הכל לשעבר ולהבא, פקידה במצרים ופקידה על הים. כי לגודל מעלת הפקידה לכך הלשון כפול. וכל זה מורה על מעלת היציאה שיצאו ונפקדו במעלה הכוללת הכל... כי עניין פקידה היא דבר שייך לכל הדברים ולכל העניינים הן בארץ הן בשמים, עבר עתיד הן טובה הן לרעה, ואינו כמו הראיה או הזכירה".

פקידה לקוחה מהשורש פקד – פקודה. הפקודה באה מסמכות עליונה, היא נגזרת מהמלכות, מהכללות, לא מאחד החלקים בעולם. הפקודה באה מהמלך כמשהו רחב וכולל. הפקודה אפוא איננה משהו נקודתי וכמוה גם הגאולה. בעולם יש הרבה תמורות ושינויים, אימפריות עולות ונופלות אבל לא כל הצלחה תיקרא גאולה. המצב הנורמאלי הוא שלעיתים יש עם שהוא בעלייה ולעיתים בירידה. כך מנהגו של עולם.

גאולה היא לא תיאור מצבים שהתרחשו במציאות אלא היא התרחשות כוללת בעולם. כל אירוע חלקי ששייך לזמן מסוים ולאנשים מסוימים אינו נחשב כגאולה. גואל שיבוא וישמיע צלילים מקומיים וזמניים הנכונים רק לתקופתו אינו גואל של אמת. גואל של אמת מדבר בלשון כללית הכוללת עבר הווה ועתיד. "פקוד בגלות זו יפקוד בשאר גלויות" (פסיקתא זוטרתא שמות יג, ט), "פקד אתכם במצרים ויפקוד אתכם על הים, פקד אתכם על הים ויפקוד אתכם במדבר, פקד אתכם במדבר ויפקוד בנחלי ארנון, פקד אתכם בעולם הזה ויפקוד אתכם לעולם הבא" (תנחומא בשלח ב). גאולה היא אירוע רב תחומי ומגוון החושף את התכנית הא-להית בעולם. גאולת ישראל איננה סיפור פרטי שלנו אלא אירוע כלל עולמי הקשור לעמים כולם. השפה בה מדבר עם ישראל לעולם כולו הוא שפה מלכותית – פקודה.

המשמעות הראשונה העולה מתוך דברי המהר"ל היא שגאולתם של ישראל נבחנת בשאלה אילו סימנים מלווים אותה. הסימן המובהק הראשון הוא הגלובליות, התרחשות רב זרועית בעלת השלכות עתידיות: **"בישרן בשתי פקידות. פקד בימי משה, יפקוד לימות המלך המשיח"** (מדרש הגדול בראשית נ, כד). התרחשות שרק המלך יכול לבצע. פקד יפקוד אם כן הוא עיקרון הגאולה אותו מבקש יעקב למסור לדורות הבאים.

נחמה כפולה – מבט כפול

המהר"ל מוסיף לבאר נקודה נוספת במטבע לשון זו – הכפילות. פְּקִיד פְּקִיד, פְּקִיד פְּקִיד. כחלק מבירורים בנושא הגאולה המהר"ל עוסק בדמותו של נביא הגאולה – ישעיה (נצח ישראל מט). מבין כל הנביאים שעמדו לישראל אין עוד נביא שמדבר על גאולה כמו ישעיה וכמו כן, נבואותיו מתאפיינות בלשון הנחמה הכפולה: **"נתנבאתי יותר מכל הנביאים ולא עוד אלא נחמות כפולות שוש איש, התעוררי התעוררי, עורי עורי, אנכי אנכי, נחמו נחמו עמי"** (ילקוט שמעוני ישעיה רמז תו), **"שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות ואת נחמות כפולות"** (ויקרא רבה י, ב).

ברובד היותר פשוט, מטרת הלשון הכפולה היא להביע וודאות. הכפילות יוצרת חוזק ועוצמה. אך יתירה מזו, הלשון הכפולה מלמדת אותנו שעל מנת לפענח את הגאולה באופן נכון עלינו לסגל לעצמנו מבט כפול. הכפילות מבטאת את העובדה שיש שני רבדים, האחד ניגלה והשני נסתר. בכל תהליך בעולם יש את מה שענינו רואות אך יש גם את מה שהתרחש מאחורי הקלעים. יכולת ההתבוננות הכפולה נצרכת בעיקר בדור הגאולה, דור של נגלה ונסתר. **"טב מלגאו וביש מלבר"** (תיקוני זוהר תיקונא שיתין צג ע"ב).² לעיתים מה שנראה כפעולות שנוגדות את תהליך הגאולה הן בעצם עצת ה' העליונה להנהיג בדרך זו דווקא, מה שנותן משמעות עמוקה גם לדברים שאינם נראים בעינינו ראויים.

בדומה לכך, האירועים שהובילו לגאולת מצרים כלל לא בישרו על בואה. החל מגזירת פרעה **"פֶּל הַבֶּן הַיְלֹוד הָיָא כִּה תִּשְׁלִיכֶהוּ"**, דרך היאוש שכרסם בגברים והוביל לגירוש נשותיהם, וכלה בעבודה הקשה בפרך: **"וַיִּמְרְרוּ אֶת-חַיִּיהֶם בְּעֵבֶדְךָ קִשָּׁה"**. אף הדרך אותה עובר משה דווקא מבית פרעה אינה רומזת על תפקידו. הדרך היא סתומה ורק למפרע מתגלה המשמעות הפנימית שלה.

גאולת האותיות הפשוטות – חוסר התלות באחר

כפילות נוספת ומעניינת אנו מוצאים באותיות הא"ב הסופיות. **"מנצפ"ך צופים אמרום"** (שבת קד ע"א). מעניין לראות שבמדרשים אף כפילות זו קשורה אל לשונות הגאולה:

"ר' אליעזר אומר חמשה אותיות שנכפלו בכל האותיות שבתורה כלם לסוד גאולות, כ"ף כ"ף אברהם אבינו נגאל מאור כשדים, שנאמר לך לך מארצך, מ"ם מ"ם נגאל בו יצחק אבינו מיד פלשתים, שנאמר לך מעמנו, נו"ן נו"ן נגאל בו יעקב אבינו שנ' הצילני נא מיד אחי, פ"א פ"א בו נגאלו אבותינו ממצרים, שנאמר פקוד פקדתי, צד"י צד"י בו עתיד הקב"ה לגאול את ישראל משעבוד ארבע מלכיות ולאמר להם צמח צמחתי לכם, שנאמר ואמרת אליו כה אמר ה' צבאות לאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח" (פרקי דרבי אליעזר חורב מז).

סוגיית הגאולה מקבלת פרשנות סודית באמצעות האותיות הכפולות, דרכן מגדיר המהר"ל בחינה שלישית בגאולה. כאמור, הבחינה הראשונה הייתה שהגאולה היא דבר כלל עולמי ולא פרטי. השנייה הייתה שגאולה זוקקת מבט כפול ופנימי. כעת, מגדיר המהר"ל שהגאולה היא דבר "פשוט":

² ראה אגרות הראי"ה, אגרת תקנ"ה.

"והנה בארו בזה כי אלו ה' אותיות נכפלו באלי"ף בי"ת לכך מורים הם על הגאולה. ואלו ה' אותיות הם מנצפ"ך חקק בהם הגאולה של עולם, כי אלו אותיות הם אותיות פשוטים והפשיטות יש בו גאולה... כי הפשוט עומד בעצמו אין לו צירוף אל דבר מה רק עומד בעצמו, וכן ענין הנגאל עומד בעצמו מבלי שיש לו חבור וצירוף אל אדון שלו, ולא כן המשועבד שאינו פשוט כי יש לו צירוף אל אשר הוא משעבד בו, ולפיכך הפשוט העומד בעצמו ואין לו שום צירוף אל זולתו הוא ענין החירות".

האותיות הסופיות (מנצפ"ך) מכונות 'אותיות פשוטות' וכ"ב אותיות הא"ב מכונות 'אותיות כפופות'. משמעות הפשיטות היא חוסר התלותיות. היכולת לפעול בחופשיות, להתפשט ולהתרחב ללא גבולות. התלותיות לעומת זאת מגבילה ומצמצמת. העולם משופע בתלותיות; באירועים, באנשים, באילוצים ואף בטבע. הגאולה והיציאה לחירות משמעותה חוסר תלותיות בכל מרכיב שהוא. אדם החפץ להיות בן חורין צריך לנתק באומץ לאט לאט את חוטי התלות בגורמים השונים.

האות הכפופה מסמלת חיבור לאות אחרת. בתוך מילה כל אות תלויה בחברתה ורק ביחד הן מרכיבות מילה שלמה בעלת משמעות. אם נדייק, ככל שנוסיף אות נוספת למילה כך התלותיות גדולה יותר והאפשרויות ליצירת מילה מצטמצמות. למשל אם נתחיל מילה באות א' האפשרויות ליצירת מילה הן מגוונות, אם נוסיף ב' עדיין יש אפשרויות רבות. אלא שככל שנתקדם כך תגדל התלותיות בין האותיות עד שהאות האחרונה, באמצעותה המילה יצאה לפועל, היא הכי תלותית וכמעט צפויה עד שאין כל ברירה אלא להוסיף דווקא אותה. האות האחרונה היא בסך הכל תוצר של כל האותיות שלפניה. אולם, יש סוג אחר של אותיות אחרונות - אותיות סופיות. אלו אותיות שאינן תוצרים של האותיות שלפניהן. הן חופשיות ומצויות בסוף המילה כי זה עניינן. כביכול הן שם מרצון ולא בגלל שהאותיות שקדמו להן גרמו להן להופיע בסוף המילה. האות הסופית היא בעלת רגל ישרה ולא כפופה, היא איננה כפופה לתנאים אלא בעלת עצמאות.

שעבוד מצרים יצרו בתודעתנו בצורה קשה וכואבת את השלכות התלותיות. זאת על מנת להפוך את עם ישראל לעם שחורט על דגלו את ערך החירות. היציאה ממצרים מהבחינה הזו איננה אירוע מסוים אלא מהות נשמתנו. לכן מצוות רבות מלוות בזכירת היציאה ממצרים כי זו נשמת אפנו "שִׁאִין לְךָ בֶן חוֹרֵין אֶלָּא מִי שְׁעוֹסֵק בְּתִלְמוּד תּוֹרָה" (אבות ו, ב). להיות בן חורין זה להיות דומה לרבש"ע שאינו תלוי באף גורם. עם ישראל חורט על דגלו שכל מעשיו יהיו לשם שמים, לא בגלל אילוצים ולא בגלל קשיים, אלא כי הם מאמינים בזה, מרצון. מתוך חירות.

בדומה לכך, הגאולה העתידית אמנם מתרחשת בסוף כל התהליכים אבל אין זה אומר שהיא צפויה, ידועה מראש או שהיא מהווה תוצר של כל האירועים שקדמו לה. הגאולה תבוא כתוצאה מחירות של בחירה חופשית אשר תעיד על האדם שהוא אינו כפוף למציאות. לכן לשון הגאולה בה משתמש יוסף היא 'פקד יפקוד', אות כפולה, אות פשוטה שאיננה מתכופפת, המסמלת את המטרה של השיעבוד - חירות.

אם בישראל

כאמור, במדרש ראינו שבני ישראל הולכים לשרח בת אשר על מנת לבחון האם משה הוא הגואל הראוי. מדוע דווקא היא? דמותה של שרח בת אשר מופיעה במדרשים בנקודות זמן תמוהות ורחוקות, הרבה מעבר לשנות החיים של אדם ממוצע. מעניין לראות שהיא היחידה המופיעה ברשימת היורדים למצרים ומאידך, באופן פלאי, גם ברשימת נוחלי הארץ בסוף ספר במדבר (כו, מו).³

"ושרח אחותם. ששרחו ונתרבו ימיה, שחייתה משירדו ישראל למצרים ועד קרוב לתכלית מלכות בית דוד קרוב לתר"ך שנה, ועליה נאמר אנכי שלומי אמוני ישראל, והיא היתה

³ "וְשָׁם בֵּית אֲשֶׁר שָׁרַח" - "לפי שהייתה בחיים מנאה" (רש"י).

אשה חכמה, שקראה ליואב בן צרויה מתוך העיר כשרדף אחר שבע בן בכרי (שכל טוב בראשית מו, יז).

גם אם נתעלם מהמדרש המספר על כך שחיה אף בימי דוד עולה שלפי התורה שרח חיה לפחות מאתיים וחמישים שנה! המדרש (לעיל ובבראשית רבה צד, ט) מוסיף לה עוד ארבע מאות שנה בזיהויה כאישה החכמה אשר מטיפה מוסר ליואב בן צרויה (שמואל ב' כ). לפי מדרש אחר שרח אף מופיעה בבית מדרשו של רבי יוחנן ומספרת לו על קריעת ים סוף (ילקוט שמעוני שמואל ב', קנב). מה טמון בדמותה של שרח, האין זה מיתוס חסר אחיזה במציאות?

השם שרח מזכיר לנו את המילה "סרח" – **"וְסָרַח הָעֵדֶף"** (שמות כו, יב). סרח פירושו שארית, משהו מיותר. אבל שרח כבר מגיל צעיר מחליטה שהיא בת חורין. שרח מחליטה לא להיות מושפעת מהלחצים ובעוד כולם חושבים שיוסף לא יחזור היא שומרת על מבט מחויך ומלא אופטימיות שיוסף יחזור. היא זו שאף נטלה את התפקיד להודיע ליעקב על כך שיוסף חי. האירועים השונים אינם מכופפים לשרח את המבט ולכן דווקא היא המנחמת. שרח מבטאת את החירות בצורה כה משמעותית עד שאפילו המציאות לא משפיעה עליה והיא מאריכה ימים. זו הסיבה שכאשר צריך לברר את סוגיית הגאולה העם פונה אליה על מנת שהיא תבחן האם הגואל מדבר בשפת הגאולה, בשפה בת חורין.

גם יוסף מביע חירות עליונה בכך שמעשיו אינם תוצר טבעי של האירועים. למרות שהמעשה הטבעי היה לנקום באחים, יוסף אינו כועס עליהם ואינו מחפש נקמה. הוא בוחר כיצד לנתח את האירועים: **"וְעַתָּה לֹא אֶתֶם שְׁלֹחְתֶם אֶתִּי הִנֵּה פִי הָאֵל־לִי הִים"**.

ספר בראשית מסתיים במסר של גאולה. בתחילתו אנו פוגשים בפרשיית הבריאה, בחוקי הטבע, באירועים בהם הפיתויים גברו על קומת החירות של האדם וגררו אותו להיות כפוף להם. ספר בראשית מסתיים על רקע זה במסר הגאולה הכפולה – פקד יפקוד. בקריאה הנופחת תקווה באדם להיות מסוגל לחיות חיים של חירות, פשוטים ומופשטים.